

“ГУЛБАДАН” АСАРИДА БОБУР ШАХСИЯТИ ТАСВИРИ

Юнусова Шахло

Аннотация:

The Russian language is used as a means of interethnic communication in the near abroad. Currently, Russian is one of the languages of European and World importance. Along with English, French, Spanish, Chinese, and Arabic, it is recognized as the official and working language of the United Nations. Modern Russian literary language is studied by more than 250 million people in about 100 countries of the world.

Калит сўзлар: Process, Organization, Europe, modern, trend, country

Кириш

Кейинги йилларда Шарқ ва Ғарб олимлари, адиблари томонидан Бобур шахсияти, ижоди ва у яшаган давр ижтимоий-сиёсий, маданий, адабий ҳаётига оид қатор асарлар яратилди. Айниқса, «Бобурнома»да келтирилган тарихий фактлар, воқеаларни бадиий талқинда тасвирлашга оид кўплаб бадиий, публицистик асарлар ҳам яратилдики, уларда буюк ватандошимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг сиймоси турли ракурсда, ҳар бир адибнинг ўз дунёқараши, услуби орқали тасвирланганини кўриш мумкин. Уларда Бобур шахсиятига муносабат, албатта, унинг тарихдаги ўрни, шоирлик истеъдоди, туркий насрнинг янгича услубида яратилган «Бобурнома»нинг жаҳоншумул аҳамияти ҳақида ҳар бир ижодкор ўз имкониятидан келиб чиққан ҳолда фикр юритгани кузатилади.

Ушбу мақолада Бобур шахсияти ва ҳаётининг фаолияти ҳақида маълумот берувчи шундай асарлардан бўлган Румер Годеннинг «Гулбадан» асари таҳлил этилади. Бу асарда Бобурнинг шахсий ҳаёти, унинг XV аср охири ва XVI асрнинг биринчи ярмида Мовароуннаҳр, Хуросон ва Ҳиндистонда кечган ҳаёт йўлига оид тарихий ҳақиқатни бадиий талқинда ифодаланиши, унда муаллиф маҳорати ва ўзига хос жиҳатлари каби масалалар ўрганилади. «Гулбадан» асари тадқиқот объекти сифатида танланишининг боиси, у бевосита «Бобурома»даги воқеликлар асосида яратилган, унда тарихий ҳақиқат бадиий талқинда анча яхши, ҳаётининг тарзда берилган. Муаллифнинг бадиий тасвирида «Бобурнома»га ҳамоҳанглик, Бобур дунёқараши ва баён услубига яқинлик яққолроқ сезилиб турганидир. Шунингдек, ушбу асарнинг ўзбек тилига қилинган таржимаси ҳам маҳорат билан, юқори савияда амалга оширилгандир.

Румер Годеннинг «Гулбадан» асарида муаллиф Ҳиндистонда уч асрдан зиёд вақт ҳукм сурган бобурийлар салтанатининг ёрқин намояндаларидан бири бўлган, ноёб истеъдод ва ақл заковат соҳибаси Гулбаданбегим шахсиятини ўша даврнинг мураккаб, кескин тарихий

воқеалари, тожу тахт курашлари, инсон руҳиятининг поёнсиз ғалаёнлари билан узвий боғлиқ ҳолда, ўзига хос талқин ва маҳорат билан ақс эттиради. Бизнинг тадқиқотимиз учун бу асарнинг муҳим томони шундаки, китобнинг биринчи қисми «Бобуршоҳ даври» ва иккинчи қисми «Бобуршоҳ» деб номланган бўлиб, боблар Бобурга бағишланган. Унда Бобурнинг кизи, Шарқда ягона тарихчи аёл Гулбадан бегимнинг таржимаи ҳоли ва тарихнавислик фаолияти ҳақида сўз боради.

Румер Годен Гулбадан яшаган даврнинг сиёсий жиҳатдан мураккаб давр эканлигини, айниқса у «... уч буюк ҳукмдор – отаси Бобуршоҳ, акаси Ҳумоюншоҳ ва жияни Акбаршоҳ даврини қамраб олган ўта мураккаб замонда умргузаронлик қилди ва Акбаршоҳ вафотидан икки йил аввал бу фоний дунёни тарк этди» [7; 7], - деб таъкидлагани, Гулбадан асари – «Ҳумоюннома»ни яратишда ана шу мураккаб тарихий жараённинг шоҳиди бўлганлигидан гувоҳлик беради.

Гулбадан бегимнинг «Отамнинг руҳини шод этиш умидида ушбу асарда подшоҳ бобом (Бобур – тарж.) ҳазратлари замонида бўлган воқеаларни ёзишга жазм қилдим» [7; 9], - деб таъкидлаши «Ҳумоюннома» асарини яратган Гулбадан бегимнинг асар услуби, Бобурга тааллуқли дастлабки икки қисми бутун асар услуби сингари «Бобурнома» таъсирида ёзилганлигини англатади, буни Румер Годен ҳам асарида алоҳида таъкидлаб ўтган. Шунинг учун Румер Годен асарида ана шу бош қаҳрамон – Гулбадан бегимнинг шу иқрорига таяниб сўз юритади ва илмий хулосалар баён этишга киришади.

«Гулбадан» асари ҳақида сўз юритган Р.Годен «Муаллифнинг ифода услубида отаси Бобуршоҳнинг хотираномасида табиат манзаралари, гул-чечаклар, мева-чева ва паррандалар дунёсини тасвирлашда қўлланилган содда, аниқ ва ихчам иборалар кўзга яққол ташланади» [7; 10], - деб ҳақиқатни таъкидлайди. Р.Годен Бобур ҳақида публицистик, тарихий воқеаларни, «Бобурнома»даги тасвирларни сўзма-сўз келтириб таҳлил этмасдан кўп ҳолларда умумлашма таърифлар орқали баҳолашни афзал билади. Бу услубни кўплаб Ғарб адибларининг бадиий асарларида ҳам кузатиш мумкин.

Ана шундай умумлашма хулосаларнинг бирида муаллиф Бобурнинг Ҳиндистондаги давлат бошқарувида аجدодларидан фарқли равишда салтанатни эгаллагандан кейин уни барқарор ривожлантириб, ўзидан кейинги авлодларининг мерос талашиш илинжида салтанатни пароканда ҳолатида эмас, балки мустақкам империя тузиш лозимлиги йўлида тарбиялаганини маҳорат билан таъкидлайди: «Умрининг дастлабки йилларида оғир ва мусибатли кунларни бошидан кечирганда ҳам (мағлублик пайтларида ҳам – муал.) Бобур тушкунликка тушмаган. Ақсинча, у ўзининг буюк аجدодлари билан, уларнинг тарих саҳифаларида қолдирган шонли ғалабалари билан фахрланар ва келажакка ҳамиша умид ва ишонч билан боқар эди. Ҳаётининг асосий қисми жангу жадаллар билан ўтган бўлса ҳам, у санъатга, гўзалликка интилиб яшаган, улуғ аجدодларига муносиб инсон эди... Бобур бунёд этган давлат, гарчи боболариники сингари бепоён минтақаларга ёйилмаган бўлса-да, у ўз салатининг султони, буюк императори даражасига кўтарилди. Ўз мулкида бошқарув тизимини маҳкам тутиб, уни моҳирлик билан идора қилди. Бу ўлкани 332 йил давомида маҳорат билан бошқарган буюк сулолага асос солди» [7; 14-15].

Румер Годен Бобурнинг Кобулдаги ҳукмронлик фаолияти, Шайбонийхоннинг тинимсиз унга кўрсатган жабру ситамларидан маълум муддат нисбатан осуда, тинч ўтган дамлари, шеър ва ижод жараёни каби ҳолатлар (Бобурнинг ғолиблик даврини таъкидлаган ҳолда – муал.) орқали Бобурга баҳо берар экан, кўйидагиларни ёзади: «Кобул Бобур учун сўлим гўша ва хавфсиз бошпанагина бўлиб қолмай, бу шаҳар унга ўзлигини ҳам янгитдан англашга шароит яратиб берди. Бу ерга келгунига қадар жангу жадаллар ва саргардонликлар ичра кечган

Бобурнинг ҳаёт оқими унинг ҳассос, нозиктаъб қалбини ҳам дағаллаштириб юборган, буни унинг ўзи ҳам сезар эди» [7; 23].

Р.Годен Бобурнинг хотин-қизларга бўлган муносабатини, жумладан ўз оила аъзоларига муносабатини умумлаштириб, куйидаги хулосага келдики, бу биринчи навбатда, унинг асари Бобурнинг қизи Гулбадан бегим ҳақида бўлганлиги учун ҳам, бу мавзу бўйича сўз юритиши зарур бўлгандир, иккинчидан, асарининг икки боби Бобуршоҳга бағишланганлиги учун ҳам у, албатта, давр подшоҳининг бу хислатига алоҳида тўхталишини лозим деб билган. Лекин Ғарб олимининг Бобурнинг бу хислатига қай даражада ёндашгани биз учун аҳамиятлилиги боис, муаллифнинг бу фикрини келтиришни жоиз топдик: «Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, Бобур, эҳтимол, қанча аёл тақдирини учун масъул эканини билмаган бўлиши мумкин, лекин у ҳеч қачон аёл зотига қўл кўтарган эмас. У аёлларнинг ҳар бирига муносиб тарзда муомала қилиш, уларни бир хил турар жой, бир хил миқдорда моддий маблағ билан таъминлашдек талабларни балки тўлиқ бажара олмагандир ҳам. Шу боис ҳам донишманд пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.) умматлари бу таомилларнинг удасидан чиқа олмаслиги мумкинлигини олдиндан кўра олган ва буни алоҳида уқтириб ўтган: «Ҳар қанча уринсангизлар ҳам хотинларингиз ўртасида адолат қилишга қодир бўлмайсизлар. Бас, бутунлай (суйган хотинингиз томонга) оғиб кетиб (кўнгилсиз бўлиб қолган) хотинингизни муаллақа каби ташлаб қўймангиз! Агар ўзларингизни ўнглаб Аллоҳдан кўрқсангизлар, албатта Аллоҳ маърифатли, меҳрибон бўлган зотдир» [7; 25-26]. Бундай иқтибосни Бобур номидан келтирган Румен Годеннинг ўзи билмаган ҳолда хотинлар олдидаги масъулиятдан, билмай қилинган камчилик ҳақида XX аср адабининг хулосаси сифатида қабул қилиш мумкин.

Румер Годен Бобурнинг адабиёт ва китобга ошнолигига оид умумлашма фикр билдирар экан, бу ноёб истеъдоднинг фақат сўз санъатига мойиллиги ҳақида эмас, балки унинг фарзанлари ҳам китобни ўзларига дўст тутишлари хусусида қайғурганлиги борасидаги қимматли фикрларни келтиради: «Бобур ўғилларининг адабиётга ошно бўлишини жуда-жуда истарди. Агар қисқа умри, асосан, жангу жадаллар ичида ўтмаганда, эҳтимол, у янада буюк адиб бўлиб етишармиди. Унинг қаламига мансуб «Бобурнома»га эътибор берсак, илҳом келганда у ўзига нисбатан жуда талабчан ва шу билан бирга, моҳир сўз устаси бўлганига, ҳар бир иборани ўта ҳассослик билан танлаганига ишонч ҳосил қилиш мумкин» [7; 34-35].

Румер Годен Бобур табиатидаги ғолиблик хислат – сахийлик, ҳиммати баландликнинг бир нозик томонини топади, асарда характерли мисол билан уни кўрсатиб беради. Аслида жуда кўп Шарқ ва Ғарб олимлари, адиблари томонидан Бобур табиатидаги ҳиммати баландлик ва саховат ғолиблиги ҳақида қимматли фикрлар баён этилган. Аммо Румер Годен ана шу хислат билан бирга, Бобурнинг Ҳиндистонда ҳам, Кобулда ҳам кўплаб машҳур тарихий шахслар, зодагон сарой аёллари ёки унчалик маълум бўлмаган кишилар исмларини номма-ном атаб, уларга тухфалар жўнатганлигини ҳайрат билан келтирар экан, унинг эслаб қолиш қобилияти – «қувваи ҳофизаси»ни алоҳида таъкидлаб ўтади.

Ҳиндистондаги Панипатда бўлган жангдаги ғалабадан кейин Бобур ҳисобсиз ўлжага эга бўлади ва бу бойликнинг катта қисмини жангда қатнашган беклар, лашкарлар қатори бошқаларга ҳам тақсимлаб беради, бу ҳолатни «Гулбадан» асарининг муаллифи унинг саховат бобида ҳам ғолиби мутлақ эканини таъкидлайди: «Кўлга тушган ана шу ўлжалардан Бобур Кобулдагилар учун ҳам ажойиб совғалар юборди. Совғаларни элтиш учун тайинланган масъул мансабдорга уқтириб шундай деди: «Мен сен билан Ҳинд элининг қўлимизга тушган асл моллари ва ажойиботларидан совғалар жўнатаяпман. Мен сенга рўйхат қилиб бераман ва сен уларни эгаларига элтиб берасан». Шуниси ҳайрон қоларлики, давлат ташвишлари билан доимо

банд бўладиган шоҳ вақт топиб, Кобул ҳарамидагиларнинг ҳар бирини ёдда тутиб, ҳар бирига яраша совға тайёрлаб қўйган экан» [7; 42].

Бобур хислати ва характери чизишда Р.Годен ўша давр султон ва подшоҳлари характеридан яққол фарқ қиладиган жиҳатларини топиб тасвирлашга, ана шу хислатларга алоҳида урғу беришга, уларни асарнинг марказига олиб чиқишга ва ўқувчининг диққатини шунга қаратишга интилади ҳамда ўзига хос умумлашма хулосаларга келади. Бир қараганда, Бобурдаги бу хислатлар XX аср китобхонига унчалик янгилик эмасдек туюлади, аммо бу бадиий асарда Бобур шахсияти, унинг иродаси, китобдўстлиги, маърифатпарварликка ўчлиги ва бу хислатларни фарзандларида ҳам кўришни, зурриётларини ҳам китобга ошно бўлиб вояга етишини истган отанинг – Бобурнинг орзусини бадиий тасвирлай олган. Шунингдек, Бобур ҳақидаги тарихий маълумотларни ўқиб, ўзлаштириб, улардаги сочма ҳолатдаги маълумотларни китобхонга яхлит, мантиқан тугал тарзда етказа олганки, бу асар муаллифининг маҳоратидан дарак беради. Шу ўринда ёзувчининг яна бир бадиий маҳоратини айтиб ўтишни лозим топдик. Буни биз қуйида келтириладиган парчада Бобур характеридagi бир неча жиҳат: унинг яшаш тарзи, лашкарбошилиги, китобдўстлик ва лашкарнинг сафар ҳаракатлари, уруш анжомлари нимадан иборат эканлиги ҳақидаги маълумотларни ҳам келтирадими, бу ҳолат Бобур ҳақидаги тасаввуримизни, таржимаи ҳоли бўйича маълум бўлмаган тарихий далиллар ҳақидаги қарашларимизни янада бойитади: «Бобур, иродаси мустаҳкам, қатъиятли шахс бўлиб, ўз олдига бир мақсад қўйса, уни рўёбга чиқармай қўймас эди. Гарчанд у шоҳ бўлса-да, умри мудом сафар ва юришларда ўтарди. Бу юришлар давомида у бир жойдан иккинчи жойга осонлик билан кўчар эди. Унинг сафардаги асосий юки чодирлар бўлиб, улар қисқа муддат ичида мохирлик билан ўрнатилиб, зарур бўлганда осонгина йиғиштириб олинарди. Қўшин ўзи билан олиб юрадиган жиҳозлар асосан гиламлар, лўла болишлар, чивин ва пашшаларни ҳайдаш учун ишлатиладиган хушбўй гиёҳлар тутатиладиган махсус мосламалар, китоб мутолааси учун лавҳлар ва идиш-товоқлардан иборат бўларди... Бобур бошқа зодагонлардан ўзининг камтарлиги билан ажралиб турарди. Юришлар қанчалик оғир ва узоқ бўлмасин, бир неча ноёб китоблар ҳамиша унинг ҳамроҳи эди. У айниқса, жанговар отлар, бақувват ва чидамли туялар, қурол-аслаҳа ва совутларни жуда эҳтиётлаб асрарди [7; 50-51].

Умуман айтганда, Румер Годеннинг «Гулбадан» асари, Бобурнинг кизи Гулбадан бегимга бағишланган бўлса ҳам, асарнинг икки бобида адиб ўқувчига бадиий-публицистик услубда Бобур шахсияти ва ижодининг нозик жиҳатлари ҳақида ҳам бадиий тарзда тўхталиб ўтганки, юқорида унинг айрим жиҳатлари таҳлил этилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Вильям Рашбрук. Ўн олтинчи аср бунёдкори. (инглизчадан Ғофуржон Сотимов ва Холида Сўфиева ўзбек тилига таржимаси). Тошкент: Шарқ нашриёт матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2011. – 206 б.
улбаданбегим. Ҳумоюннома. – Тошкент: Фан, - 1959. – 132 б.
3. Гулбаданбегим Заҳириддин Муҳаммад Бобур кизи. Ҳумоюннома. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг вориси – Ҳумоюн подшоҳнинг воқеалари. Форс тилидан Аҳмад Қуронбеков таржимаси. Тошкент, 2015. – 104 б.
4. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи С.Ҳасанов. Тошкент. Шарқ. 2002. – 335.
5. Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси. Тошкент.: Шарқ. 2014. – 744.

6. Низомиддинов Н.Ф. Буюк бобурийлар тарихи (XVI-XIX аср). Монография. Тошкент.: Fan va texnologiya, 2012 йил. – 516.
7. Румер Годен. Гулбадан. Тошкент: Шарқ нашриёт-матбаа акциядорлик компанияст Бош тахририяти. 2007. – 175 б.
8. Қаюмов А. Асарлар. 5-жилд. Захириддин Муҳаммад Бобур ижодиёти. Т.: Мумтоз сўз, 2009. – 303 б.